

1. Charakteristika oboru, dílčí disciplíny, základní termíny

- 1 a) Po dobu tří minut zaznamenávejte všechny pojmy, které vás napadnou v souvislosti se zvukovou stránkou jazyka. Zapišete opravdu všechny informace bez ohledu na to, zda jste přesvědčeni o jejich správnosti.
- b) Po vypršení časového limitu si ve dvojici navzájem přečtete text. Jsou vaše informace shodné? Máte-li nějaké nejasnosti, zformulujte k nim otázky a запиšte si je.
- c) Zapisujte pojmy na tabuli a konečný seznam porovnejte s termíny uvedenými v učebnici. Pod vedením učitele diskutujte o nejasnostech s celou třídou.

Nauka o zvukové stránce jazyka (hláskosloví) je jazykovědná disciplína zabývající se jednotkami řeči (hláskami), spisovnou výslovností a zvukovou stránkou slova a věty. Patří k ní několik dílčích disciplín:

Fonetika

Fonetiku zajímá proces tvoření hlásek v mluvních orgánech mluvícího, vnímání a porozumění řeči, které se odehrávají u posluchače, a podmínky prostředí, jímž zvuk při řeči prochází. Stručně můžeme říct, že **fonetika je naukou o hláskách** (fónech).

Fonetika je jazykovědná disciplína, jejíž počátky spadají až do starověku. Velkou pozornost věnovali mluvené řeči už Indové při popisu sanskritu v 5.–4. století př. n. l.

Fonologie

Fonologie se zaměřuje jen na funkce hlásek, jejich využívání a fungování v daném jazyce. Zajímají ji pouze ty části zvukového signálu řeči, které jsou schopné rozlišovat slova, slovní tvary, věty i celé promluvy. **Fonologii** můžeme charakterizovat také jako **nauku o fonémech**.

Fonologie vznikla na konci 20. let 20. století.

Foném je základním termínem fonologie. Fonémy jsou jen ty hlásky, které mají schopnost v daném jazyce vytvářet a odlišovat význam slov. Nejjednodušší metoda zjišťování fonémů určitého jazyka je založena na srovnávání dvojic slov lišících se jen jedinou hláskou. Například souhlásky *p* a *b* nebo *v* a *l* jsou fonémy, protože vytvoří v češtině nové slovo: *peru* – *beru*, *ves* – *les*. Obdobně můžeme postupovat v případě samohláskových fonémů, např. porovnáním slov *dal* – *dál* zjistíme existenci fonémů *a* – *á*.

Deseti českým samohláskovým fonémům (a, e, i, o, u, á, é, í, ó, ú) odpovídá 14 písmen. Uveďte je.

- 2 Uvádějte příklady českých slov, která se liší pouze jednou hláskou. Tímto způsobem zjišťujte repertoár českých fonémů, např. *vata* – *vada*: fonémy *t* a *d*.

Ortofonie

Ortofonie vymezuje **zásady správného tvoření a znění hlásek**, např. dodržování správné délky a kvality hlásek.

Ortoepie

Ortoepie stanovuje pravidla (normy) zvukové podoby mluvených spisovných projevů. Jsou to tedy **pravidla spisovné výslovnosti hlásek, ale také skupin hlásek a vět**. Najdete je v knize Jiřiny Hůrkové *Česká výslovnostní norma* (1995).

Mluvní orgány (mluvidla) a jejich činnost

Lidská řeč vzniká koordinovanou činností mluvních orgánů – **artikulací**.

Mluvní orgány tvoří:

- ústrojí dýchací** (respirační),
- ústrojí hlasové** (fonační),
- ústrojí hláskovací** (modifikační).

Podstatnou částí **dýchacího ústrojí** jsou plíce uložené v dutině hrudní. Při tvoření hlasu se využívá vydechovaný vzduch, říká se mu **výdechový proud vzduchu**.

Hlasové ústrojí je uloženo v hrtanu. Jeho nejdůležitější část tvoří **hlasivky**, které svým pohybem mění výdechový proud v tzv. **základní tón**. Ten má určitou sílu, výšku a barvu, ale podobu lidského hlasu dostává až v nadhrtanových prostorách v ústrojí hláskovacím.

Podrobné složení mluvidel se pokuste najít v učebnici biologie či jiné odborné literatuře. Můžete hledat i na www.fraus.cz.

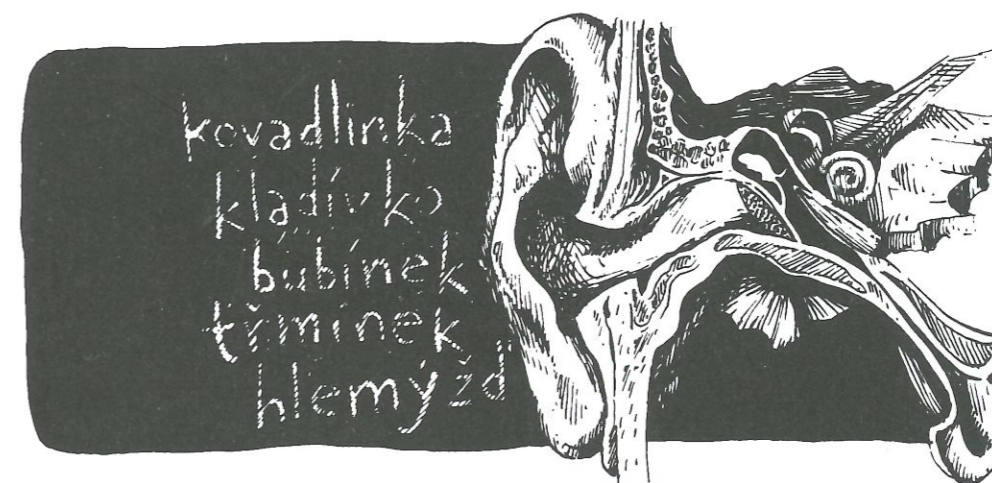
Hláskovací ústrojí se skládá z **rezonančních dutin** (dutin ústní, nosní a hrdelní) a **artikulačních orgánů** uložených v dutině ústní (rty, jazyk, čelisti a zuby, dásně, tvrdé patro, měkké patro). Tvoří se zde jednotlivé **hlásky a jejich spojení**.

Hz (Hertz) je jednotkou kmitočtu. Frekvencí se rozumí počet kmitů za sekundu.

Slyšení řeči

Řeč vnímáme **sluchovým ústrojím**. Lidský sluch vnímá zvuky jen v určitém rozsahu, o frekvenci v rozmezí asi od 20 Hz do 20 000 Hz. Nejcitlivější je v oblasti 250–5 000 Hz, ve které se realizuje většina zvuků lidské řeči.

Souhrn všech frekvencí, které jsme schopni zachytit, tvoří naše sluchové pole. Jeho dolní hranicí je **práh slyšení** – nejslabší zvuk vnímaný posluchačem. Horní hranici představuje **práh bolesti** – silnější zvuky u této hranice nemůže člověk dlouhodobě snášet, hrozí mu poškození sluchu.

Stářím se rozsah slyšených frekvencí zmenšuje, oslabuje se zejména schopnost slyšení vysokých šumů. Při komunikaci se staršími lidmi je tedy třeba pečlivě artikulovat zvláště slova obsahující souhlásky *s*, *z*, *c*, *š*, *ž*, *č*. Sluchové postižení lidé mají s mluveným slovem vážné problémy, proto na ně musíme brát ohledy. Neslyšící užívají ke vzájemné komunikaci prstovou abecedu, její znaky však nejsou totožné ve všech částech světa.

- 3 Rozdělte se do dvojic a pokuste se komunikovat prostřednictvím prstové abecedy neslyšících. Každý jednotlivec převede dvě až tři slova do prstové abecedy, soused je bude zapisovat.

Prstovou abecedu najdete na www.fraus.cz.

- 4 Můžeme-li běžně slovně (verbálně) komunikovat, často si neuvědomujeme, jak důležitý je lidský hlas. Pokuste se proto prostředky neverbální komunikace:
- a) požádat svého souseda, aby vám napsal e-mailovou adresu;
  - b) sdělit sousedovi, že nemůžete mluvit a potřebujete, aby za vámi přišel zítra domů a přinesl úkoly.

Po uplynutí časového limitu diskutujte o tom, kolika z vás se zadání podařilo splnit. V čem vidíte hlavní rozdíl mezi verbální a neverbální komunikací?

- 5 a) Rozdělte se do skupin a na lístek napište slovo, které by se dalo vyjádřit gestem, např. O. K., prosba, varování, výsměch, vítězství, ticho, nápad. Každý člen skupiny si pak vylosuje jeden lístek a pokusí se napsané slovo předvést.
- b) Gesta jsou vázána na určitou kulturu, např. přikývnutí je v naší zemi chápáno jako ano, zatímco v Bulharsku znamená ne. Znáte gesta, která mohou mít v různých zemích odlišný význam?

- 6 Rozdělte se ve třídě do čtyř skupin. Každá skupina si vylosuje jeden lístek s názvem povolání. Členové skupiny si vyberou svého zástupce, který se pokusí povolání pantomimicky vyjádřit. Pak vždy jedna skupina předvádí a ostatní tři hádají, o jaké povolání se jedná.

- 7 Lidé využívají ke komunikaci také určité smluvené znaky, např. dopravní značky, orientační značky v metru, na letišti apod., nebo signály, např. kostelní zvony, sirénu.
- a) Ve dvojicích si připomeňte další smluvené značky či signály. Ve třídě pak diskutujte o tom, ve kterých situacích a ve kterých prostředích se tento způsob komunikace uplatňuje.
  - b) Vytvořte grafický návrh značky, jež by se mohla užívat například na nádraží, v hotelu apod.

Neverbální komunikací rozumíme takový způsob přenášení informací, u něhož neužíváme slov. Lidé tak většinou sdělují různé emoce nebo záměry. K neverbální komunikaci používáme např. pohledy očí, mimiku (výrazy obličeje), různé postoje a pohyby těla, gesta, dotyky, vzdálenost, která nás dělí od druhé osoby.

Který ze způsobů lidské komunikace považujete za nejrozvinutější?

Fón je fonetický termín. Počet fónů se v daném jazyce nedá spočítat, protože se jedná o všechny možné realizace určité hlásky u všech mluvčích.

Hlásky (fón)

Hlásky jsou **nejmenší zvukové jednotky lidské řeči**. Dělíme je na **samohlásky** a **souhlásky**.

Samohláska (vokál)

Při tvoření samohlásek nestojí výdechovému proudu vzduchu v mluvidlech žádná překážka. Z akustického hlediska vnímáme samohlásky jako **tóny**.

Dvojhláska (diftong)

Dvojhláska je **spojení dvou samohlásek v jedné slabice**. Čeština má **jedinou domácí dvojhlásku**, a to **ou**. Dvojhláska **au** je obsažena jen v domácích citoslovcích, jinak je typická pro slova cizí (*auto*), podobně jako další dvojhlásky, např. *eu* – *euro*, *ie* – *siesta*.

Souhláska (konsonant)

Při tvorbě souhlásek se výdechovému proudu staví do cesty:

- a) **úplná překážka (závěr)** – závěrové souhlásky, např. *p*, *t*, *n*,
- b) **neúplná překážka (úžina)** – úžinové souhlásky, např. *s*, *f*, *ř*,
- c) **úplná překážka měnící se v úžinu** – polozávěrové souhlásky, např. *c*, *č*.

Akustickou podstatou souhlásek je **šum**.

Slabika (syllaba)

Slabika je **základní stavební jednotka řeči**, artikulační **minimum**, které skutečně vyslovujeme. Základ slabiky v češtině tvoří jedna samohláska nebo jedna dvojhláska. Ze souhlásek jsou ve spisovné češtině slabikotvorné jenom *r* (*vrčet*), *l* (*vlna*) a zřídka *m* (*osm*). **Končí-li slabika na samohlásku**, mluvíme o slabice **otevřené** (*má-lo-*), když je na jejím konci souhláska, jde o slabiku **zavřenou** (*kr-čit*).

Někdy nejsou hranice slabik zcela jednoznačné, např. slovo *sestra* lze dělit na *se-stra*, *ses-tra* nebo *sest-ra*. Na konci řádku se slova v psaném textu dělí zásadně po slabikách. V případech, kdy hranice slabiky není jednoznačná, se přihlíží ke stavbě slova, proto dělíme např. *na-jde*, i když slabikování *naj-de* je také možné.

- 8 a) Rozdělte slova na slabiky: sedm, krk, přišel, zhltnout, pozdě, pondělí, smích, lavina, doufat, poučit, neurčitý, pneumatika, soběstačný, ulomený, dcera, dvojjazyčný, pauza
- b) Ve kterých slovech jsou slabikotvorné souhlásky? Uveďte další příklady slov se slabikotvornými souhláskami.
- 9 Rozlište, ve kterých případech jde o dvojhlásku a kde patří o a u do jiných slabik: nakoupit, poučka, jedou, doučovat, kouzlo, mávnout, najmout, oblouk

Test

V následujících úlohách je vždy jen jedna odpověď správná. Označte ji.

1. Ortoepie se zabývá:	4. Hlásky, které vnímáme pouze jako šumy, jsou:
A. spisovným pravopisem	A. dvojhlásky
B. spisovnou výslovností mluvených projevů	B. samohlásky
C. správným tvořením a zněním hlásek	C. souhlásky
2. Fonetologie zkoumá:	5. Českou slabiku může tvořit:
A. všechny hlásky daného jazyka	A. jakákoliv česká souhláska, samohláska nebo dvojhláska
B. pouze skupiny hlásek	B. slabikotvorná souhláska, samohláska nebo dvojhláska
C. pouze hlásky, které mají schopnost vytvářet a odlišovat význam slov v daném jazyce	C. jen některé samohlásky, dvojhláska a slabikotvorné souhlásky
3. Primární tón mění do podoby lidského hlasu:	6. Slova, která mají všechny slabiky otevřené, jsou v řádku:
A. ústrojí hlasové	A. strom, někteří, přesto
B. ústrojí hláskovací	B. hrubost, světlo, vyzařuje
C. ústrojí dýchací	C. vztahy, vyzařuje, stopy

2. Fonetický přepis (fonetická transkripce)

- Řekněte nahlas dvojice slov: mít – mýt, bít – být. Je ve spisovné výslovnosti pravopisně měkkého i a tvrdého y rozdíl? Jedná se ze zvukového hlediska o hlásku jednu, či dvě?
- Vyslovte slova: úl, neústupný, kůl, domů. Vyslovují se písmena ú/ů stejně, tedy jako jedna hláška?
- Pokuste se zapsat výslovnost slov: děkovat, tělo; oběd, pět, věk; město, měla.
- Správnost řešení úkolů 1–3 si ověřte v následujícím textu:

K zachycení zvukové podoby jazyka se užívá **fonetický přepis**. Umísťuje se do hranatých závorek [...], které signalizují čtenáři, že záznam odráží v mezích možností skutečnou výslovnost. Fonetický přepis pomáhá při studiu cizích jazyků, zaznamenáváme jím výslovnost cizích slov, ať už obecných či vlastních, používá se i při zápisu dialektů.

Při transkripci evropských jazyků se uplatňuje systém speciálních značek, který vytvořila Mezinárodní fonetická asociace (IPA). K zachycení většiny zvuků používáme běžná malá písmena abecedy, např. a, d, ň, s, ž. České dlouhé samohlásky označujeme čárkou: *léto* [léto]. Pro přepis písmen *ú/ů* užíváme proto znak [ú]. Písmena *i/y* vyslovujeme jako jednu hlásku, v přepisu máme znak [i]: *zima* [zima], *lyže* [liže]. Pokud se v písmu objeví *ě*, zaznamenáváme ho podle výslovnosti: *dělat* [dɛlat], *běžec* [bɛžec], *změna* [zmɛna]. Souhlásku *ch* přepisujeme podle IPA jako [x], při přepisu českých textů ji lze zapsat také jako [ch].

Písmena abecedy však někdy k záznamu zvuku nestačí, a proto je nutno užít **speciálních značek**:

- ŋ zadopatrové n vyskytující se ve skupinách n+k, n+g: *Hanka* [han̩ka], *tango* [tan̩go],
- ɾ, ɻ, ɹ slabikotvorné r, l, m: *bratr* [brat̩ɾ], *vlk* [vɛlk], *sedm* [sed̩m/sed̩m],
- ʒ znělé c, které zní jako [dz]: *leckdo* [lɛʒgd̩o],
- ʃ znělé č, které zní jako [dʒ]: *léčba* [lɛʒba],
- ʔ ráz, hrtanový zvuk: *Eva* [ˈɛva], *k oknu* [k ʔoknu],
- ˈ hlavní slovní přízvuk: *lavice* [ˈlavice], *na stole* [ˈna stole],
- ˌ vedlejší slovní přízvuk: *českopolský* [ˌčesko.polskí].

Ráz se v češtině vytváří automaticky před samohláskou na začátku slova [ʔulice]. Podrobnější informace najdete v kapitole *Spisovná výslovnost slov domácích* a v knize *Česká výslovnostní norma* (1995).

Informace o slovním přízvuku najdete v kapitole *Zvukové prostředky souvislé řeči* na s. 17.

- a) Zaznamenejte fonetický přepis slov:

mělký	.....	sníh	.....
zpráva	.....	květ	.....
kamenný	.....	romantismus	.....
tchyně	.....	tvůj	.....
diskutovat	.....	divadlo	.....
důvody	.....	detektivka	.....

b) Zjistěte, u kterých slov si můžete ověřit jejich výslovnost ve Slovníku spisovné češtiny. Všimněte si zde některých odlišností při záznamu výslovnosti.

- a) Zaznamenejte výslovnost slov s rázem:

alej	.....	na obalu	.....
iluze	.....	obhájit	.....
černooký	.....	neúspěšný	.....

b) Slova s rázem vyslovte.

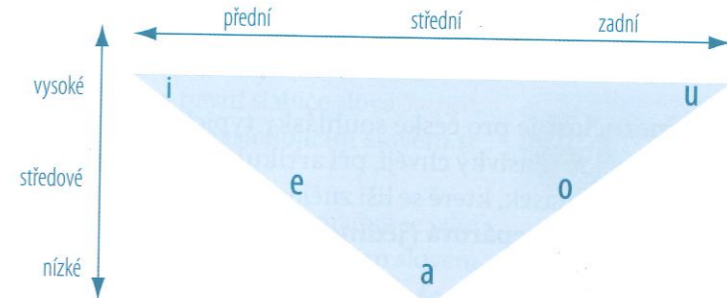
[neústupní v|k bježel domů][han̩ka ho viděla na česko.polských hranicích]

3. Třídění českých samohlásek

- Říkejte si nahlas jednotlivé české samohlásky a vnímejte přitom pohyby jazyka. Pohybuje se vertikálně, či horizontálně? Jsou v pohybu jazyka při artikulaci jednotlivých samohlásek rozdíly?

Graficky se dá systém českých samohlásek zachytit v podobě rovnoramenného trojúhelníku postaveného na vrchol. Samohlásky tedy dělíme:

Podle polohy jazyka

Podle délky (kvantity)

Podle **délky** se dělí samohlásky na **krátké** a **dlouhé**. Pomocí ní se odlišují dvojice zvukově podobných slov s odlišným významem (*psi* – *psí*, *láska* – *laská*). Existují také dvojice tvarů jednoho slova lišící se délkou samohlásky (*dveře* – *dvěře*).

Podle postavení rtů

Podle **postavení rtů** rozlišujeme samohlásky **zaokrouhlené**: *o* a *u* (při jejich výslovnosti sešpulíme rty) a ostatní **nezaokrouhlené**.

- Slova zaznamenejte fonetickým přepisem a pokuste se klasifikovat jednotlivé samohlásky: *léto*, *časopis*, *úleva*, *dítě*, *důležitý*
Například: *a* – samohláška střední, nízká, krátká, nezaokrouhlená
- Dlouhé samohlásky *ó* a *é* jsou v češtině poměrně řídké. V Českém národním korpusu vyhledejte příklady slov obsahujících tyto samohlásky a pozorujte, zda se jedná o slova domácí, či přejatá.
- Uvedte, které samohlásky existují v cizím jazyce, který studujete. Liší se od českých samohlásek?

V některých jazycích dnes existují nosové samohlásky, tzv. **nosovky**. Ze slovanských jazyků je má polština, známé jsou např. z francouzštiny. V češtině zanikly na konci 10. století. Při jejich tvoření se spustí měkké patro a samohláška tak rezonuje i v nosní dutině.

4. Třídění českých souhlásek

Podle místa artikulace

Souhlásky rozlišujeme podle místa v mluvidlech, kde se artikulují. Vznikají převážně v **dutině ústní**, jen hláška [h] a tzv. ráz se tvoří v **hrtanu**.

- a) **retné**: b, p, m
- b) **retozubné**: v, f
- c) **zubodásňové**:
přední – d, t, n, z, s, c, ʒ, l, r, ř
zadní – ž, š, č, ʃ
- d) **předopatrové**: d̩, t̩, ŋ, j
- e) **zadopatrové**: g, k, ch, ŋ
- f) **hrtanové**: h a ráz

Zadopatrové hlásky se označují často jako **velární**. Vyskytují se i v cizím jazyce, který se učíte?

Podle způsobu artikulace

Při artikulaci souhlásky vznikne v mluvidlech buď překážka (závěr), která brání průchodu vydechaného vzduchu, nebo se vytvoří neúplná překážka a vzduch proudí vzniklou úžinou, anebo artikulace začíná závěrem a přechází v úžinu.

- a) **závěrové:** b, p, d, t, ě, ě, g, k, m, n, ň, ŋ
- b) **úžinové:** v, f, z, s, ž, š, j, h, ch, l, r, ř
- c) **polozávěrové:** c, 3, č, ž

Pokuste se vnímat rozdíly ve výslovnosti znělé a neznělé souhlásky při těchto činnostech: položte si ruku na oblast hlasívek a vyslovujte souhlásky; šeptěte znělou a neznělou souhlásku; nebo si položte ruku na na hlavu a vyslovujte souhlásky.

Podle znělosti

Protiklad **znělost** × **neznělost** je pro české souhlásky typický. Při artikulaci znělých souhlásek se hlasivky chvějí, při artikulaci neznělých zůstávají v klidu. Dvojice souhlásek, které se liší znělostí, se označují jako **párové**. Pokud souhláska z hlediska znělosti pár netvoří, říkáme jí **nepárová** (jedinečná). Všechny nepárové české souhlásky jsou znělé.

párové	znělé	b	v	d	d'	z	ž	g	h	3	ž
	neznělé	p	f	t	t'	s	š	k	ch	c	č
nepárové	znělé	r	l	m	n	ň	j				

Tabulka tvoření českých souhlásek

		Podle místa artikulace											
		retné		retozubné		zubodásňové		ředopatrové		zadopatrové		hrtanové	
Podle způsobu artikulace		Podle znělosti		N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z
Podle způsobu artikulace	závěrové	p	b			t	d	t'	d'	k	g		
			m				n		ň		ŋ		
													(ráz)
	polozávěrové					c, č	3, ž						
	úžinové				f, v	s, š	z, ž		j	ch			
							l						
							r						
							ř	ř					
													h

- 1 a) Ve zvukové podobě slov rozlište znělé a neznělé souhlásky: strom, léky, jádro, hotel, ovoce, falešný, obrazný
b) Označte nepárové souhlásky.
- 2 V Českém národním korpusu vyhledejte příklady slov obsahujících souhlásky g a f. Jedná se o slova přejatá, či domácí?
- 3 a) Přepište do zvukové podoby větu: Dánsko je protkáno sítí cyklistických stezek.
b) Podle tabulky českých souhlásek vyhledejte charakteristiky některých souhlásek: Například: d – zubodásňová, závěrová, znělá
- 4 Existují v cizím jazyce, který se učíte, souhlásky, které čeština nemá? Zapište je.

5. Zvukové prostředky souvislé řeči

Kromě základních zvukových jednotek, o kterých jsme dosud mluvili, se v komunikaci uplatňuje celá řada dalších zvukových jevů. Nemluvíme v hláskách, slabikách, zpravidla ani v jednotlivých slovech, ale ve větách. V souvislé řeči se uplatňují tyto zvukové prostředky: **slovní přízvuk** a jím vytvářený **takt**, **pauly** a **mluvní tempo** formující větné úseky, **intonace** věty a **důraz**.

Slovní přízvuk

a) Hlavní slovní přízvuk

Čeština má slovní **přízvuk stálý**. Stojí vždy na první slabice slova 'kopec'. Při spojení jednoslabičné původní předložky s následujícím slovem se přízvuk přesouvá zpravidla na předložku 'pro tebe'.

Které naše nářečí má hlavní přízvuk na jiné než na první slabice slova?

Některá slova, obvykle jednoslabičná, jsou nepřízvučná. Označují se jako příklonky a předklonky. **Příklonky** stojí ve větě za přízvučným slovem a tvoří s ním jeden rytmický celek, např. krátké tvary zájmen – se, si, mi, ti, ho, mu atd., částice -li, tvary pomocného slovesa být – jsem, jsi, je atd.: 'Přines mi to.' 'Napsala jsem mu dopis.' 'Ozve-li se večer.' **Předklonky** jsou nepřízvučná slova, která stojí před přízvučným slovem po pauze, např. některé spojky, částice, příslovce: 'Tak pojedeme.'

Jednoslabičné nepůvodní předložky slovní přízvuk nemají: blíž 'přírodě', dle 'nového nařízení'.

b) Vedlejší slovní přízvuk

Vedle hlavního slovního přízvuku se v delších slovech objevuje přízvuk vedlejší. Je však málo výrazný a často jej sluchem ani nepostřehneme. O něco nápadnější bývá ve složených slovech, kde jím zdůrazňujeme druhou část slova: 'černo**bíle**, 'několika**, násobná**.

- 1 Představte si, že máte moderovat televizní nebo rozhlasové zpravodajství. Přečtete text s náležitými slovními přízvuky. Nezapomínejte na kladení přízvuku u slabičných předložek.

Češi opouštějí velká města

Velká města lákají lidi k životu čím dál méně. Lidé se hromadně stěhují do příměstských oblastí a na venkov. V celé republice není jedině město nad 20 tisíc obyvatel, do nějž by se v posledních letech přistěhovalo víc lidí, než jich odešlo. A o lidi přicházejí i města malá, nad 10 tisíc obyvatel. Kam všichni jdou? Nejvíce lidí z celé republiky si v poslední době

nahlásilo trvalou adresu ve Středočeském kraji. Šedesát procent veškerého stěhování v zemi obstarává právě výměna mezi hlavním městem a Středočeským krajem a počet lidí utíkajících na venkov v něm převyšuje. Je to trend, který jde Evropou už od sedmdesátých let, k nám přišel až v letech devadesátých.

Podle MF DNES, 2007

2 Které tvrzení odpovídá nejpřesněji obsahu oddílu Slovní přízvuk?

- a) Všechna slova mají v češtině stálý slovní přízvuk.
- b) Některá slova mají slovní přízvuk hlavní i vedlejší.
- c) Příklonky slovní přízvuk nemají.

3 a) Označte hlavní slovní přízvuk ve spojeních:

- nepoznaný, potkávat se, ve tři, do stanu, četla jsem, dal mi to, před vchodem, požádal-li, světlo, tmavočervený
- b) Která slova jsou nepřízvučná? Pokuste se označit příklonky.

Takt

Část věty s jedním slovním přízvukem tvoří **přízvukový takt**. Takt může obsahovat jedno slovo, ale také více slov. Je tedy nutné uvědomit si rozdíl mezi taktem, který je signalizován slovním přízvukem, a slovem určeným v písmu mezerou. Například následující sdělení obsahuje tři takty, ale sedm slov: 'Rozhodla jsem se / říct jí to / otevřeně.'

1 Označte ve větách hlavní slovní přízvuky a určete počet taktů:

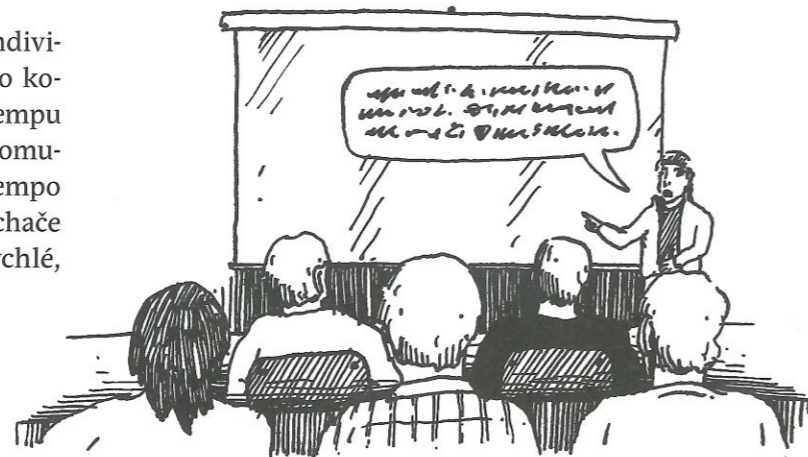
- Považoval to za dobrý nápad. ....
- Čeští vědci přispěli významně k poznání vesmíru. ....
- Provázely mě dva kufry knih a taška s oblečením. ....
- Za prvním sněhem jedte letos do Jeseníků. ....
- Nepodařilo se mi ho přesvědčit k odchodu. ....
- Chtěla bych dobře zpívat. ....
- Cestovali jsme všichni nalehko. ....
- Snídali jsme venku na zahradě pod rozkvetlými stromy. ....

Větný úsek, pauzy, mluvní tempo

Delší věty nebo věty se složitější stavbou se zvukově člení na větší úseky – **větné úseky**. Ty mohou být tvořeny jedním nebo častěji několika takty: *Za silného větru a nepříznivého počasí // zdolávala tříčlenná skupina rakouských horolezců // příkrou severní stěnu Mount Everestu.* (3 větné úseky)

Hranice větných úseků jsou dány **pauzou a melodickým pohybem hlasu** (viz dále). Pamatujte si, že větné úseky se vyslovují „na jeden nádech“ a vzniká mezi nimi krátká pauza (//) potřebná k doplnění dechu. Nadechovat se ale nemůžeme kdekoliv – neoddělujeme tedy výrazy, které k sobě významově patří. Kladení pauz není vždy jednoznačné, odpovídá potřebám mluvčího. Můžeme tedy říct: *Krátce po přiletu domů // na mě padla velká únava* (2 větné úseky); ale také: *Krátce po přiletu domů na mě padla velká únava* (1 větný úsek). Je však vhodné, alespoň kratičkou pauzou, oddělovat věty v souvětí: *Chatu // kde jsme trávili dovolené // už zbourali.*

Mluvní tempo zpravidla závisí na individuálních zvyklostech mluvčího a jeho komunikačním záměru. Při rychlejším tempu děláme v řeči méně pauz. Ve většině komunikačních situací působí nepříznivě tempo příliš pomalé a monotónní, jež posluchače unavuje, stejně jako tempo příliš rychlé, protože znesnadňuje porozumění.

2 a) Pracujte ve dvojicích. Čtete text náležitým tempem, věnujte pozornost kladení pauz.

Místa Islandu

Vnitrozemí Islandu pokrývá tzv. Islandská vysočina s průměrnou výškou 400–500 metrů a velké plochy ledovců. Jedná se většinou o černou či šedou sopečnou poušť, jen tu a tam zpestřenou několika doposud činnými vulkány. Krajina ledu a skal není příliš lákavým místem pro život. Proto jistě nikoho neudiví, že většina ostrova není obydlená. Výlet do islandských hor se díky tomu stává skutečnou výpravou do dávnověku. Cestou do éry stvoření světa, poutí na počátek cesty, na jejímž konci je současná tvář naší planety.

Jedním z vizuálně nejúchvatnějších míst Islandu jsou barevné ryolitové hory na jižní straně ostrova. Ryolit je výlevná vyvřelá hornina světlé barvy s velkým obsahem oxidu křemičitého, která se zvětráváním mění na červenou. Zdejší hory vznikly díky gigantické sopečné explozi odehrávající se pod příkrovem ledovce, pokrývajícího celou rozlehlou oblast. Výsledkem procesu je dílo sice nevšední, ale drsné až hrůzné krásy.

Podle magazínu Outdoor, 2007

b) Vyznačte v textu větné úseky.

Intonace (melodie) věty

Intonace se projevuje jako **průběžná změna tónové výšky** lidského hlasu ve větě. Důležitý je zejména poslední větný úsek, kde intonace často výrazně **stoupá, nebo klesá**. Tím se od sebe oddělují větné úseky a rozlišují se druhy vět podle komunikačních funkcí (oznamovací, tázací, rozkazovací atd.). Při intonaci koncových větných úseků mluvíme buď o **kadenci, nebo antikadenci**.

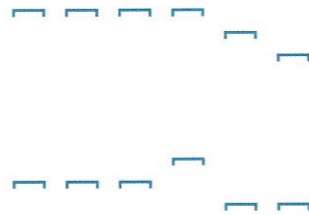
Kadence

Při kadenci dochází k poklesu hlasu na konci věty. Rozlišujeme dva základní typy: **kadence klesavá** a **stoupavě klesavá**. Uplatňuje se ve větách oznamovacích, rozkazovacích, doplňovacích otázkách a ve větách zvolacích:

Zítřej je neděle.	kadence klesavá
Zastavte se dopoledne!	kadence klesavá
Kdy k nám přijдете?	kadence klesavá
Kdy k nám přijдете?	kadence stoupavě klesavá
Jenom ať neprší!	kadence stoupavě klesavá

Doplňovací otázka vyžaduje v odpovědi doplnění větným členem, na který se ptáme, nebo celou větou: **Kdy se vrátíš? – Zítřej.**
Zjišťovací otázka vyžaduje v odpovědi potvrzení, nebo zamítnutí dotazu mluvčího, zpravidla odpovídáme ano – ne: **Vrátíš se až zítřej? – Ano.**

Antikadence

Antikadence je charakteristická **nápadným stoupáním hlasu na konci věty**. Je typická pro zjišťovací otázky. Ve spisovné češtině má dvě regionální podoby: **stoupavě klesavou** (obvyklejší v Čechách) a **stoupavou** (obvyklejší na Moravě).

Přijdeš do divadla?	antikadence stoupavě klesavá (slabika s větným přízvukem je nejniže, slabika bezprostředně za ní prudce stoupne a další slabiky klesají)
---------------------	---

Přijdeš do divadla?	antikadence stoupavá (slabika s větným přízvukem je nejniže, slabiky za ní stoupají, poslední prudce)
---------------------	--

Poslechněte si.

1 Které tvrzení je pravdivé?

- Druh intonace věty rozpoznáme především podle povahy intonace na začátku větného úseku.
- Antikadence je typická pro tázací věty, zatímco kadence pro věty oznamovací, zvolací a rozkazovací.
- Kadence se vyznačuje poklesem hlasu na konci věty a uplatňuje se mimo jiné v doplňovacích otázkách.

2 Určete větnou intonaci a naznačte ji graficky:

Všiml sis té jeho poznámky? _ _ _ _ _	Neodnášejte ty časopisy z čítárny!
Včera mi bylo smutno.	Kdy pojedete do Bratislavy?
Ať ti všechno dobře dopadne!	Už abych měla ty zkoušky za sebou!
Jednej podle svého svědomí.	Kam se bude Michal stěhovat?
Vzala sis s sebou peníze?	Omluv se mu.
Kéž bych měla více času!	Tvářil se dost namyšleně.
Dali byste si kávu?	

- Zapište 10 vět, které často v běžném životě užíváte. Určete jejich intonaci.
- Dokončete věty a řekněte, jakou mají intonaci. Pokuste se ji graficky znázornit:
Co...? Nejspíš... Mohla bych...? Neměj...! Nikdo... Nespadne...? O čem...? Jaký...? Žijte...! Ať už...! Ráda vám...
Kolik...? Překvapila mě... Podej...! Někdo... Už musím...?
- Přečtěte text s náležitou intonací:

Jednou zase seděl ve své kanceláři v Konviktské ulici. Když někdo zaklepal, tatínek řekl: „Jen dál!“ – a vešel pan doktor Václavík. Tatínek v tu chvíli zrudl, chtěl ho začít mlátit, ale pak se uklidnil. Pan doktor šveholil: „Pane inspektore, pane inspektore, jak se máte? Takovou dobu jsme se neviděli.“ Tatínek chtěl říct, že se měl výborně, protože pořád jedl ty kapry, co mu je pan doktor prodal, ale neřekl nic. Z pana doktora vylezlo, že by jeho manželka chtěla ledničku. „Přišel jsem za vámi, pane inspektore, vím, že nám nejlíp poradíte, vždyť jste z našeho kraje.“ A usmál se na tatínka. „Samozřejmě, pane doktore, je to moje branže,“ zašveholil tatínek a vychrlil na pana doktora: „Doporučuji vám typ GV, systém Platr-Munters s mramorovou deskou nahoře, cena deset tisíc tři sta padesát korun.“

Z knihy Smrt krásných srnců Oty Pavla

6. Spisovná výslovnost

Spisovná výslovnost (ortoepie) je **soubor výslovnostních norem**, kterými se řídí mluvené spisovné projevy. Při jejich tvoření musíme brát v úvahu rozdíly dané různými výslovnostními styly. V rámci spisovné výslovnosti můžeme vyčlenit tři:

- styl zběžný (nižší)** – užívá se v denním styku s menšími nároky na výraznost projevu, např. s častějším zjednodušováním hláskových spojení;
- styl základní (neutrální)** – užívá se ve veřejných kultivovaných projevech denního styku, např. ve škole, při oficiálních jednáních, v rozhlase, televizi, zejména ve zpravodajských pořadech apod.;
- styl vybraný (vyšší)** – užívá se při slavnostních oficiálních projevech.

Hlavním předpokladem spisovné výslovnosti je **správné tvoření hlásek**, jehož zásady popisuje **ortofonie**. Jde o dodržování správné kvality a délky samohlásek a správného tvoření souhlásek. Nejčastější odchylky vznikají nedostatečným nebo nadměrným pohybem jazyka při artikulaci. V češtině jsou to hlavně: **rotacismus** (vadná výslovnost *r*), **rotacismus bohemicus** (vadná výslovnost *ř*), **sigmatismus** (vadná výslovnost *š*), **sykavek**, **lambdacismus** (vadná výslovnost *l*). Pozornost musíme věnovat také výslovnosti skupin hlásek, které se mohou lišit od psané podoby, např. *vítězství* [vítěství], *zpěv* [spjef].

Příručky spisovné výslovnosti

Podrobné poučení o spisovné výslovnosti slov domácích i přejatých najdete v publikaci **Jiřiny Hůrkové Česká výslovnostní norma**. Čerpat můžete také z **Mluvnice češtiny I, Příruční mluvnice češtiny** nebo **Stručné mluvnice české**.

Částečné informace lze najít ve **Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost**, který uvádí spisovnou výslovnost v hranatých závorkách u výslovnostně problematických slov. Všimněte si, že při přepisu slabik *di, ti, ni*, které se vyslovují tvrdě, užívá záznam [dy, ty, ny], který je pro širokou veřejnost srozumitelnější než fonetický přepis [di, ti, ni], např. *audience* [audyence], *disk* [dysk].

Hesla ze SSČ:

dilema [dy-], -tu s <ř> *nutnost volby mezi dvěma vylučujícími se (a často nepříznivými) možnostmi*

anion, aniont [anyjon-], -iontu m <ř> fyz. *ion se záp. elektr. nábojem (× kation)*

tiráž [ty-], -e ž <f> tech. *údaje na konci knihy, časopisu apod.: uvést počet výtisků v t-i*

Hesla ze PČP:

organismus i organismus [-zm-] m.
divan [dy- i di-] m. (*pohovka*)
demise [-se] ž.

Pravidla českého pravopisu uvádějí ve slovníkové části spisovnou výslovnost ve velmi omezené míře – jen u obtížnějších případů.

- Zjistěte, jaké informace o výslovnosti slov najdete ve **Slovníku spisovné češtiny** či **Pravidlech českého pravopisu**: laser, exaktní, organismus, demise, lokomotiva, divize, archiv, aktivní, karikatura, dikobraz, bonboniéra

Odhadnete, jak vznikly podoby slov *čéče, páč, třá*? Uvedte správné podoby těchto slov. V které komunikační situaci se můžete s těmito slovy setkat?

Spisovná výslovnost slov domácích

O některých výslovnostních chybách

Nesprávná výslovnost slov domácích, českých, je naštěstí vzácnější. A přece je ve dvou případech velmi rozšířená: u názvů rostlin *tis* a *divizna*. Strom *tis* a bylina *divizna* byly známy už našim praslovanským předkům, jejich názvy jsou dědictvím z praslovánštiny a v různých obměnách se vyskytují ve více slovanských jazycích. Nejsou to tedy slova přejatá, a proto je máme vyslovovat s *ť* a *ď*, tedy [tis] a [d'ivizna]. Proč se v jejich výslovnosti tak často chybuje? Zřejmě proto, že v češtině nemají slovní příbuzenstvo; to vede mnoho mluvčích k tomu, že předpokládají jejich cizí původ a podle toho je nesprávně vyslovují jako [tys] a [dyvizna].

Z knihy *Jazyčník Dušana Šlosara*

Délka (kvantita) samohlásek

Ve spisovné výslovnosti je důležité **zachovávat rozdíl v délce samohlásek**, protože se jí může odlišovat význam slova nebo tvaru slova, např. *rada* – *ráda*, *mysli* – *myslí*.

Často se můžeme setkat s nespisovným zkracováním, zejm. dlouhého [í] a [ú]. Za nespisovnou se proto považuje krátká výslovnost např. ve slovech: *myslím* – [mislím], *můj* – [muj], *vím* – [vim].

Změny v délce samohlásek však mohou být rysem nářeční výslovnosti. Zkracování samohlásek je typické pro lašská nářečí. Mluvíci značné části Čech mají zase tendenci samohlásky dlužit: [vzádu], [pívo].

Ráz

Ráz je **zvuk**, který se v češtině vytváří automaticky **před samohláskou po pauze**: [ʔotevřeme ʔokolo poledne]. Častější bývá výslovnost s rázem při volnějším tempu řeči.

Za spisovnou se považuje výslovnost s rázem po neslabičných předložkách *k, s, z, v*: [kʔobjedu], [sʔevou], [sʔokna], [fʔevropje], znělé souhlásky před rázem se pak vyslovují nezněle.

Moravský typ výslovnosti zní: [gobjedu], [zevou], [zokna], [vevropje] a není považován za spisovný.

V **profesionálních mluvených projevech** se ráz **doporučuje také v dalších případech**:

- při setkání dvou samohlásek na hranici předložky a slova se samohláskovým začátkem: [poʔobjedě];
- po předložce končící souhláskou, po níž slovo začíná samohláskou: [besʔobav];
- při setkání dvou samohlásek na hranici předpony a slovního základu: [doʔopravdi], [poʔučit];
- po předponě *nej-*, po níž následuje samohláska: [nejʔutulnější];
- ve slovech složených: [jihoʔamerickí].

Poslechněte si.

- Přečtěte text s náležitou délkou samohlásek. Nahrajte váš projev a sledujte jeho výslovnost:

„To místo je obsazené.“

Její hlas a způsob řeči mě skoro vylekal. Byl to spíš mužský hlas, než hlas devítileté dívky. Ta malá stará paní řekla: „Ach tak, promiňte,“ a odešla, držíc táč před sebou. Pak přišel ke stolu muž se šálkem kávy a tlustochova dcera zopakovala své: „Místo je obsazené.“ Muž si ale přesto sedl a prohlásil: „Teď obsazené není,“ a začal rychle upíjet kávu.

„Já jsem hotov za minutku.“

Z knihy *Mami, mám tě ráda* Williama Saroyana

- Dochází v regionu, ve kterém žijete, k odchylkám od spisovné výslovnosti v délce samohlásek? Pokud ano, uveďte příklady.

- Vyslovte slova s rázem a zapište fonetickým přepisem: rané ovoce, k Aleně, z Itálie, nové události, v okolí, doopravdy, za alejí, neaktivnější, bez Olgy, pravouhlý
  - Označte místa, kde se doporučuje výslovnost s rázem v profesionálních projevech.

Spodoba (asimilace) znělosti

K asimilaci znělosti **dochází ve skupinách párových souhlásek**, viz třídění českých souhlásek. Při asimilaci znělosti je potom **spojení párových souhlásek** buď **celé znělé**, nebo **celé neznělé**. V češtině se většinou připodobňuje souhláska předcházející k souhlásce následující (**asimilace zpětná**): *prosba* [prozba], *kdo* [gdo], *bez tebe* [bestebe]. Ke zpětné asimilaci dochází také před pauzou, všechny párové souhlásky se zde vyslovují nezněle: *had* [hat].

Zvláštním případem spodoby znělosti je dvojitá výslovnost skupiny *sh*. Moravská výslovnost je znělá: *shoda* – [zhoda] (asimilace zpětná). Česká výslovnost je neznělá: *shoda* [schoda]. Zde se jedná o druhý typ asimilace, tzv. **progresivní**, kdy se následující souhláska připodobňuje předcházející.

Jedinečné (nepárové) souhlásky jsou vždy znělé. Asimilace znělosti se zpravidla neúčastní. Jenom v několika případech dochází k odchylkám:

- predložka **s** ve spojení se 7. pádem má před jedinečnou souhláskou výslovnost obojí: *s matkou* [zmatkou] i [smatkou];
- predložka **přes** má před jedinečnou souhláskou znělou výslovnost: *přes louku* [přezlouku];
- ve tvaru rozkazovacího způsobu se může znělá souhláska před koncovkou **-me** vyslovovat zněle i nezněle: *buďme* [budme] i [buťme].

1 Které tvrzení odpovídá nejvíce obsahu textu?

- Asimilace znělosti je typická pro všechny české souhlásky.
- Jedinečné hlásky se asimilace znělosti neúčastní.
- Pro češtinu je charakteristická zpětná asimilace znělosti.

2 Slova přepište fonetickým přepisem a označte místa, kde dochází k asimilaci znělosti:

trubka, shodit, vézt, včera, loď, zpívat, svatba, na shledanou, pod kopcem, břeh, s důvěrou

3 Najděte v textu slova, u nichž probíhá asimilace znělosti:

Vysvětlí mi někdo, proč se kočka podivným způsobem rozčílí, hvízdáte-li si hodně tenince a vysoko? Zkoušel jsem to i s německými, anglickými a italskými kočkami, není v tom žádný zeměpisný rozdíl. Slyší-li kočka vaše pohvizdování, počne se o vás fascinována otírat, skočí vám na klín a konečně vás začne vášnivě hryzat do úst nebo do nosu, s výrazem rozkošnický zkaženým, načez vy ovšem přestanete, a ona se rozpřede chraptivě a pilně jako malý motorek.

Z knihy Karla Čapka *Měl jsem psa a kočku*

Výslovnost zdvojených souhlásek

Dvě stejné souhlásky se mohou vyslovovat:

a) zdvojeně

- tam, kde by mohlo dojít k závažným změnám smyslu, např. *podaný* – *poddaný*, *raci* – *racci*;
- ve tvarech podstatných a přídavných jmen: *pecce* (*pecka*), *cvrččí*;
- na švu složených slov: *dvojjazyčný*, *půllitr*;
- ve tvaru rozkazovacího způsobu před koncovkou **-me**: *oznamme*;
- v profesionálních projevech také na švu předpon (*před-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *roz-*, *bez-*) a slovtvorného základu: *poddůstojník*, *rozzářil*;

b) nezdvojeně

- na švu slovtvorného základu a přípony: *kamenný* [kamení], *babiččin* [babičin], *vyšší* [viší].

Zjednodušování souhláskových skupin

- zjednodušeně lze vyslovovat spojení **ts** a **tš** (obvykle na švu slovního základu a přípony): *dětský* [deckí] i [detskí], *větší* [vječí] i [vjetší];
- souhlásku lze vypustit u slov: *dcera* [cera], *srdce* [srce], *ctnost* [cnost], *příjd* [přit];
- dvojitá výslovnost mají slova: *džber* [džber] i [žber], *džbán* [džbán] i [žbán];
- zjednodušují se skupiny tří souhlásek v množném čísle přídavných jmen: *lašští* [laští], *kroměřížští* [kroměříšští], *slezští* [sleští], *dětští* [dečtí] a *dětský* [deckí];
- ve tvarech pomocného slovesa *být* (*jsem*, *jsi*, *jste*, *jsme*, *jsou*) se připojí zjednodušená výslovnost bez **j**: [volal sem], [volali sme]; **j** se však zachovává ve tvarech záporných a tam, kde plní funkci plnovýznamového slovesa: [čertí jsou].

Souhláska **j** se zachovává na začátku slov, např. [jméno], ne [méno].
Uvnitř slov, např. [přijdu], ne [přidu]; [půjčím], ne [pučím]; [půjdu], ne [pudu].

1 Rozhodněte, kdy je nutné dodržovat zdvojenou výslovnost souhlásek a kdy dochází ke zjednodušení.

Výrazy přečtěte:

Anna, bezzubý, účinný, dvojjazyčný, měkký, uvědomme si, nejjasnější, leccos, kukaččí, čtverrohý, oddrolit, sušší, tetiččin, každodenní

2 K jakému zjednodušení může docházet při výslovnosti následujících slov? Zapište je fonetickým přepisem:

svatovítský	.....	pařížští	.....
lidský	.....	mladší	.....
francouzští	.....	městský	.....
Slezsko	.....	získal jsem	.....
krkonošští	.....	koupili jsme	.....

3 Přečtěte slova se spisovnou výslovností. Vysvětlete, u kterých z nich a z jakého důvodu se liší jejich grafická a zvuková podoba:

kov, sbor, půjdu, utíká, smyčec, lepší, tkanička, oznamme, činnost, jdu, deštník, dětský, třebečský, jméno, mohl, sedm, obchod

Spisovná výslovnost slov přejatých

Pro výslovnost slov přejatých platí tato základní pravidla:

- Hlásky, které čeština nemá, nahrazujeme **zvukově nejbližšími** domácími hláskami, např. ve slovech *western*, *watt* vyslovujeme obouřetné [w] jako české [v]: [vestern], [vat].
- Délka samohlásek se většinou přejímá, někdy však kolísá. Výslovnost souvisí úzce s pravopisem, viz podrobně **Pravidla českého pravopisu**. Je nutné vědět, že některá slova mají výslovnost jedinou, zatímco některá dvojitá, např.:
  - slova vyslovovaná a zároveň i psaná jen s dlouhou samohláskou: *móda*, *túra*, *kúra*, *série*, *ateliér*, *kariéra* atd.; pozor na výslovnost slov *téma* [téma] a *tematický* [tematický];
  - po **d**, **t**, **n** se píše vždy krátké **i**, ale spisovná výslovnost je buď jen s krátkou samohláskou: [diktát], [komunikace], nebo dvojitá: [femininum] i [femininum], [recidiva] i [recidiva];
  - v příponě **-ura** se píše krátké **u**, ale výslovnost je dvojitá: [literatura] i [literátura], [kultura] i [kultúra];
  - v řadě případů bývá výslovnost i pravopis dvojitá: *bakterie* – *baktérie*, *balkon* – *balkón*, *citron* – *citrón*, *ortoped* – *ortopéd*, *penicilin* – *penicilín*, *pasivum* – *pasívum* atd.

3. Slabiky *di, ti, ni* čteme v souladu s výslovností výchozího jazyka: *divan* [divan], *rutina* [rutina], *ministr* [ministr].
4. Výslovnost *s* a *z*:
- a) u řady zdomácnělých slov vyslovujeme i píšeme jen *z*: *krize, inzerát, fáze* atd.;
- b) v mnohých případech vyslovujeme jen [z]: [univerzita], [filozofie], ale psát můžeme *z* i původní *s*: *univerzita* i *universita, filozofie* i *filosofie*;
- c) v případě některých slov lze vyslovovat i psát *s* i *z*, např. *režisér* i *režizér, diskuse* i *diskuze, renesance* i *renezance, resort* i *rezort, základní* podoby jsou se *s*;
- d) slova psaná jako *kurz* i *kurs, pulz* i *puls, konkurz* i *konkurs* se v 1. a 4. pádě j. č. vyslovují se [s], v ostatních pádech a odvozených slovech se [z]: [kurs], [kurzu], [kurzovné];
- e) příponu *ismus/-izmus* vyslovujeme vždy jako [izmus] – [klasicizmus];
- f) předponu *dis-* před samohláskami vyslovujeme jen se [s]: *disident* [disident];
- g) psané *s* se v postavení mezi samohláskami nebo po souhláskách nepárových vyslovuje ve většině slov jako [s]: [agrese, personál].

Poslechněte si.

5. Původní hláska a písmeno *k*:
- a) písmeno *k* se jako [k] vyslovuje ve slovech: [frekvence], [dekret] atd.;
- b) písmeno *k* lze vyslovit jako [k] i [g]: *akát* [akát] i [agát], *plakát* [plakát] i [plagát] atd.
6. Písmeno *x* se vyslovuje:
- a) jako [ks]: *expedice* [ekspedice], *praxe* [prakse];
- b) jako [gz] v předponě *ex-* před samohláskou nebo před *h*: *existovat* [egzistovat], *exhalace* [egzhalace].

1 a) Podle jazykových příruček zjistěte délku samohlásek. Pokud je možná dvojitá výslovnost, uveďte ji:

schematický	.....	teorie	.....	tematika	.....
brožura	.....	motiv	.....	bižuterie	.....
vagon	.....	pasivum	.....	sezona	.....
múza	.....	benzin	.....	angína	.....

- b) Která slova mají dvojitou délku v grafické podobě?
- 2 a) Vyslovujeme hlásky [s], nebo [z]? Ověřte si správnost podle SSČ či Pravidel českého pravopisu a výslovnost zapíšte:
disertace	.....	disharmonie	.....	personál	.....
mechanismus	.....	trezor	.....	impulz	.....
prezident	.....	pauza	.....	deziluze	.....
pluralismus	.....	absence	.....	režisér	.....
- b) Uveďte slova, která mají dvojitou pravopisnou podobu.

3 Jak vyslovujeme *k* v následujících slovech?

demokracie	.....	akát	.....	dekret	.....
plakát	.....	motocykl	.....	demokrat	.....
cyklista	.....	frekvenční	.....	inkoust	.....

- 4 Přečtěte se správnou výslovností:
- a) enfant terrible, ad acta, menu, pointa, bonboniéra, rutina
- b) Marie Curie-Sklodowska, Samuel Beckett, Cervantes y Saavedra, Julius Oppenheimer, Toyen, Michael Schumacher
- c) Vysvětlete význam slov či spojení z úkolu 4a).
- d) Víte, čím se proslavily osobnosti z úkolu 4b)?

Co mám umět

- 1 Vysvětlete pojmy: hláskosloví – fonetika – fonologie – ortoepie – hláska – slabika – asimilace znělosti – slovní přízvuk – takt – intonace.
- 2 K jednotlivým pojmům přiřadte jejich latinské ekvivalenty:
hláska	.....	souhláska	.....
fonetický přepis	.....	spodoba	.....
ústroj hlasové	.....	samohláska	.....
tvoření hlásek	.....	délka	.....
ústrojý dýchací	.....	dvojhlaska	.....
ústrojý hláskovací	.....		
- ústrojý modifikační, fón, transkripce, vokál, ústrojí fonační, asimilace, artikulace, diftong, kvantita, konsonant, ústrojí respirační

Souhrnná cvičení

- 1 Pracujte s textem věty:
Frekvence českých samohlásek není shodná.
- a) U kterých slov se jejich grafická a zvuková podoba liší?
b) K jakému jevu dochází při výslovnosti slova shodná.
c) Je v některém slově věty slabikotvorná souhláska?
d) Co vše umíte říct o souhláskách slova českých?
e) Vyznačte ve větě hlavní slovní přízvuky.
f) Dokážete určit počet taktů?
g) Lze charakterizovat intonaci věty jako druh kadence, nebo antikadence?
h) Víte, které samohlásky se vyskytují v českých slovech zřídka?
- 2 Spojte výrazy, které spolu souvisejí:
1) ústrojí hlasové	a) nepárové souhlásky
2) fonologie	b) jazyk
3) sonory	c) hlasivky
4) příklonka	d) kadence
5) artikulační orgán	e) nižší výslovnostní styl
6) druh intonace věty	f) hrtanový zvuk
7) ráz	g) větný úsek
8) asimilace znělosti	h) foném
9) ortoepie	ch) párové souhlásky
10) takt	i) nepřízvučné slovo
- 3 S následujícími slovy a slovními spojeními pracujte podle pokynů:
modlitba, kratší, k domovu, shora, ztemnělý, aerobik, v okolí, osm, existence, resumé, leccos, trojjazyčný
- a) Vyslovte je spisovně a výslovnost zaznamenejte fonetickým přepisem.
b) Vypište výrazy, u nichž dochází při výslovnosti k asimilaci znělosti.
c) Označte barevně případy zjednodušené výslovnosti.

- d) Vzpomeňte si na slova, která vyslovujete zjednodušeně. Zjistěte, zda se jedná o zjednodušování v rámci spisovné výslovnosti.
 e) Které výrazy se vyslovují s rázem? Vyznačte ráz ve fonetickém přepisu.
 f) Vyberte slova, která si ponechávají původní (nepočestěnou) výslovnost.

4 Řekněte, jak vnímáte slova, která mají v současné době dvojí výslovnost, např.:
 [diskuze] i [diskuze], [benzin] i [benzín], [plakát] i [plagát].

- a) Měla by být stanovena pouze jediná možná podoba výslovnosti, aby nepanoval v jazyce chaos.
 b) Je to v pořádku a přirozené – jde o záležitost vývoje jazyka, kdy vedle sebe existuje podoba původní a počestěná.
 c) Závazně by měla být užívána jen počestěná podoba výslovnosti slov.

5 Ověřte si nyní, jak dokážete aplikovat v praxi vše, co jste se dozvěděli o zvukové stránce jazyka. Rozdělte se do dvojic a přečtěte nahlas text otázky a odpovědi. Dodržujte správnou výslovnost, melodii, tempo, pauzy, větné úseky.

Otázka: Chtěl bych se zeptat, proč se píše vdaná žena a ne mužatá, když muž je ženatý. Proč se žena vdává a proč se nemuží, když muž se žení? Když se muž ožení, proč se žena neomuží? Bylo by to asi správnější.

Odpověď: Vaši otázku by stejně tak bylo možné otočit a ptát se: „Proč se píše ženatý muž, když je žena vdaná?“ Problém je v tom, že tato pojmenování patří mezi nejstarší českou slovní zásobu a jako taková reflektují společenské stavy v dobách hluboce feudálních. Žena se vdává, protože se vlastně „vy-dává“, tj. otec ji věnuje muži. Muž se naopak žení, protože vlastně ženu dostává, „o-žení“ se. Dnešní společenská situace je o hodně jiná, původní významová motivace slov se do značné míry setřela, ale samotná slova zůstávají.

Podle internetových stránek Jazykové poradny ÚJČ AV ČR, únor 2008

6 Pořídte si nahrávku svých projevů. Dodrželi jste při čtení textu ortoepická pravidla?

7 Připravte si mluvní cvičení na libovolné téma, soustřeďte se na správnou výslovnost. Dodržte délku cvičení 2 minuty.

8 a) Připomeňte si některé jazykolamy:

Kmotře Petře, nepřepeři toho vepře. Roli lorda Rolfa hrál Vladimír Leraus. Nenaolejuje-li to Julie, naolejují to sám.

Šel pštros s pštrosicí a třemi pštrosáčaty.

b) Které další jazykolamy znáte? Uvedte je.

9 Uspořádejte ve třídě vědeckou konferenci:

Učitel zadá studentům týden až čtrnáct dní před konáním konference její téma, např. Globální oteplování, Moderní architektura, Zajímavosti z historie našeho města apod. Studenti si téma doma promyslí, seženou si potřebné podklady, připraví si heslovité poznámky pro vystoupení trvající 5–7 minut.

V den konání konference se upraví třída do podoby konferenční místnosti, vylosují se jména přednášejících (4) a jméno studenta (předsedající), který bude celou konferenci řídit.

Při konferenci je pak dodržován následující postup: Předsedající vždy uvede přednášejícího (jméno + název příspěvku) a udělí mu slovo. Účastníci konference (ostatní studenti) si dělají během vystoupení přednášejícího poznámky, aby mohli jeho referát zhodnotit. Po skončení vystoupení vyzve předsedající účastníky konference k diskusi. Jejím cílem je zhodnotit vystoupení a dodržovat při něm postup: 1. vyslovení pochvaly; 2. položení otázky. Hodnotí se jazyková úroveň vystoupení, např. správná výslovnost hlásek a hláskových skupin, dodržování kvantity samohlásek, správné kladení pauz, přiměřené tempo, síla hlasu, dodržování spisovné slovní zásoby, případně neverbální prostředky. Účastníci konference se mohou vyjadřovat také k obsahové úrovni vystoupení. Předsedající řídí diskusi tak, aby se jednotliví diskutující nepřekřikovali a navzájem se respektovali. Sleduje také čas (5 minut) vymezený diskusi po každém vystoupení a pak předává slovo dalšímu přednášejícímu.

